

Povzetek

Pričujoča znanstvena monografija se v tridesetih prispevkih ukvarja z literarnimi prostori svobode in prinaša nova spoznanja z različnih področij germanistične literarne znanosti. Razdelili smo jo na tri dele: prvi se ozira v zgodovino, drugi preučuje sodobnost, tretji zre v prihodnost. Ker je monografija posvečena Nevi Šlibar, ki jo je s svojo literarnoznanstveno širino tudi navdihnila, je v sklepnem delu dodana njena obsežna bibliografija, ki sta jo pripravili Marjana Benčina in Neja Čop.

Zgodovina

Božidar Jezernik ugotavlja, da se je po razpadu Avstro-Ogrske in ustanovitvi prve nacionalne države južnih Slovanov leta 1918 uveljavilo gledanje na nekdanjo državno skupnost, v kateri so predniki Slovencev živeli in razvijali svojo kulturo več kot sedem stoletij, kot na »ječo narodov«. Oznaka je s pomočjo dnevnega tiska in šolskih učbenikov dala neizbrisen pečat ekskluzivističnemu pogledu na preteklost, ki je še danes dokaj splošno razširjen in na osnovi katerega ohranjamo bolj ko ne enostransko podobo preteklosti kot dolgega obdobja narodnega zatiranja, s tem pa tudi svojo samopodobo »kmečkega naroda«. Preteklost v resnici seveda ni bila nikoli tako jasno črno-belo obarvana, kot so jo slikali nacionalistični prevratniki, temveč je bila naslikana z barvami najširšega spektra.

Petra Kramberger se ukvarja s prispevki o ženskah in s prispevki izpod peresa avtoric v podlistku časopisa *Südsteirische Post* (1881–1900). Podlistek kot posebna rubrika časopisa, ki jo danes lahko uvrščamo med pomembne literarno-zgodovinske vire, zajema vse duhovno, zlasti pa kulturno življenje naroda, in je dokaz, da so imeli listi tudi kot kulturna publikacija pomembno posredniško in pokroviteljsko vlogo. Medtem ko časopisi predvsem v svojem političnem delu prevzemajo funkcijo homogenizacije in stabilizacije kolektivne identitete, odpira podlistek kot neinformativni, razvedrilni del medija diskurz samoopisovanja neke družbe, ki se uresničuje prek kulturno-literarnega posredovanja, dialogov in prevodoslovnih del. Podlistek

nemškega časopisa *Südsteirische Post* se je zavzemal za slovenske interese. V ospredju je vprašanje recepcije avtoric in prispevkov, ki tematizirajo ženska vprašanja, avtorica pa analizira tudi številčno zastopanost avtoric v podlistku ter opredeljuje teme, ki so jih v svojih člankih obravnavale.

Tanja Žigon na podlagi doslej neznanih in neobjavljenih pisem iz zasebnega arhiva družine Radics v Zagrebu obravnava prijateljstvo med Hedwig von Radics-Kaltenbrunner (1845–1919), publicistko in recenzentko, ki je živel v Ljubljani, ter eno najvidnejših pripovednic vilhelminske dobe, Nataly von Eschstruth, por. von Knobelsdorff-Brenkenhoff (1860–1939). Uvodoma sta na kratko predstavljeni obe protagonistki, nato pa je na podlagi ohranjenih pisem in različnih časopisnih člankov raziskano, rekonstruirano in analizirano njuno poznanstvo.

Katja Mihurko Poniž tematizira problematiko pisanja feminističnih biografij, ki prikazujejo življenjske poti žensk, za katere lahko trdimo, da so za žensko gibanje predstavljale identifikacijske figure. V ustvarjanju feminističnih biografij vzornic so bili določeni dogodki iz življenja portretirane osebe izpuščeni, da bi bila predstavljena v najboljši luči. To je značilno tudi za biografske zapise o pisateljici, urednici in feministki Zofki Kveder (1878–1926). V raziskovanih besedilih se nam Zofka Kveder razkriva kot močna in uspešna ženska, ki predstavlja nasprotni pol patriarhalnemu diskurzu. V prispevku so analizirani zapisi sodobnic in sodobnikov Zofke Kveder, ki so jo osebno poznali. O njej so pisali v literarnih in publicističnih besedilih, ki pričajo tudi o tem, kako zmuzljiva je meja med dejstvi in fikcijo, med biografijo in osebno izpovedjo.

Amalija Maček je raziskovala slovenska imena rastlin v desetjezičnem slovarju Alme Karlin. Alma Maximiliana Karlin (1889–1950) je pred svojim osemletnim popotovanjem okrog sveta lastnoročno napisala desetjezični slovar, ki ga v sklopu njene zapuščine hrani Rokopisna zbirka NUK. Deveti izmed desetih jezikov je slovenščina. Alma M. Karlin je živel v tedaj dvojezičnem Celju, zato ne preseneča, da v slovarju najdemo številne pogovorne izraze zapisane fonetično. Pri rastlinskih, predvsem cvetličnih, imenih pa preseneča, da ne najdemo pogovornih izpeljank iz nemščine, ki so v slovenščini deloma še danes v rabi, temveč knjižne izraze. Vse te izraze najdemo v Pleteršnikovem slovarju s konca 19. stoletja, zato sklepamo, da jih je povzela po tem viru, kar priča o njenem skoraj znanstvenem pristopu do jezikov ter do rastlin.

Prav raziskovanje, slikanje in opisovanje tropskih rastlin še dodatno utrjuje njeno dvojno vlogo raziskovalke in pisateljice, cvetlične metafore pa pogosto spremljajo najbolj čustvene odlomke v njenih delih. Pri književnih prevodih iz nemškega v slovenski jezik se prevajalci vedno znova srečujejo s problemom, da so bila knjižna slovenska imena okrasnih rastlin pogosto umetno oblikovana šele v 19. stoletju in v prevodih ne zvenijo ne naravno ne poetično.

Zoltán Szendi obravnava razumevanje sebe in sveta v liriki Valerije Koch. Pesnica Valeria Koch, ki je umrla pred 20 leti, slej ko prej velja za najpomembnejšo predstavnico madžarsko-nemške povojne književnosti. Iz njene pestre lirike je Szendi izbral in interpretiral nekaj besedil, ki ne obravnavajo tipično manjšinskih tem, ampak predstavljajo paradigmatične primere samosvojega odnosa med lirskim subjektom in svetom. V retoriki teh pesmi večinoma prevladuje večplastna ironija, ki sega od razposajenega, nagajivega humorja do duhovitih poant in sarkastičnih besednih iger. Kljub pogosti epigramatični kratkosti pa lirskim izpovedim ne manjka globine in za rahlo igrivo dikcijo ni težko zaslutiti ranljivega subjekta. O globokih čustvih pričajo tudi na koncu obravnavane »Sanje o povratku v varnost«, ki pričajo tudi o subtilni lepoti te poezije.

Mira Miladinović Zalaznik obravnava vojno udejstvovanje Roberta Musila – *pesnika v službi generala* – in sicer na primeru dveh besedil, ki tematizirata Slovence. Pokazalo se je, da se je Musil pri svojem delu znal posluževati tistega materiala in tistih dokumentov, ki so bili za učinek, ki ga je hotel doseči, najbolj uporabni, saj je znal zelo dobro izluščiti bistveno in pokazati komprimirano perspektivo.

Dietmar Goltschnigg skicira biografijo Wolfganga von Weisla (1896–1974) na Dunaju in v Palestini/Izraelu, in sicer na podlagi njegove neobjavljene fragmentarne avtobiografije, *Lang ist der Weg ins Vaterland*, ki se nahaja v arhivu enega izmed raziskovalnih projektov na Univerzi Karla in Franca v Gradcu in bo izšla leta 2019.

Tone Smolej popisuje študijska leta Janeza Remica (1921–1945), ki je med svojo generacijo veljal za enega najbolj razgledanih izobražencev na dunajski univerzi med letoma 1941 in 1943. Osredinja se na njegov študij klasične filologije ter na druženje s pesnikom Ivanom Hribovškom – ukvarja pa se tudi s profili nekaterih dunajskih profesorjev in njihovim odnosom do nacizma.

Sodobnost

Razprava **Toma Virka** poskuša ob vodilu Borgesove proze premisliti osrednjo temo medkulturnih študij – odnos do drugega/tujega. Opozarja na nekatere logične in etične zagate glede tega in na kratko predstavi Derridajev ter Waldenfelsov poskus ustrežnejše konceptualizacije tega razmerja. Sklene z ugotovitvijo, da v teoretskem diskurzu ni mogoče preseči aporij odnosa do drugosti/tujosti, temveč je mogoče te le tematizirati. Drugače je z umetniškimi deli; ta nam (tudi ob pomoči empatije, ki jo medkulturne študije zvečine problematizirajo) omogočajo izkustvo tega razmerja, ki je onkraj aporij teoretičnega uma.

Dejan Kos problematizira pojem transkulturnosti, ki ga je v znanstveni diskurz vpeljal Wolfgang Welsch. Pri tem ugotavlja, da Welschevo zavzemanje za hibridne kulturne identitete ne razrešuje (svojih) temeljnih spoznavnih in etičnih dilem. Odgovore zato išče v mehanizmih, ki vzpostavljajo sleherni simbolni red – kavzalnosti in ontološkosti. Premišljanje njihove notranje logike pa privede do brezpotij, katerih ni mogoče preseči drugače kot tako, da simbolni red protislovja vzame nase in se zlomi v apofatično odprtost, iz katere je izšel. Šele v tej transgresiji postane pojem transkulturnosti skladen s svojim dobesednim pomenom. Razen tega pa se na njegovem ozadju ponudi tudi možnost, da v estetskih postopkih prepoznamo elementarnejše potenciale, kot jim jih pripisuje sodobna doktrina estetske avtonomije. Umetniški postopki deontologizacije in de kavzalizacije postanejo v skrajni legi svoje semantične odprtosti transhistorični arhetip integralne izkušnje transkulturne, apofatične bližine.

Kurt Bartsch analizira »tragedijo« *Niemand* [*Nihče*]. V tem delu v sedmih scenah avstrijskega pisatelja Ödöna von Horvátha (napisal jo je leta 1924, a je bila do leta 2015 pogrešana) se soočamo z vprašanjem, kako se to delo umešča v kontekst Horváthovih del in v sodobno dramatiko. Slednjega se avtor v svoji analizi lahko dotakne le obrobno. *Nihče* je edino avtorjevo delo, ki ga je sam označil kot tragedijo. V nasprotju s klasičnimi primeri, kjer je poudarek na akciji, so v tem delu statične žanrske podobe. Kot Horváthove pozne »ljudske igre«, se tudi *Nihče* osredotoča na malomeščane, na njihovo vprašljivo identiteto in na ekonomsko odvisnost njihovih odnosov. V delu *Nihče* se Horváth loteva tradicije »ljudske igre«: slika dvonadstropno

hišo, a če pogledaš vanjo, najdeš hišo smrti. Razen tega se Horváth poigrava z nedoločnim zaimkom »nihče« in z modalnimi glagoli. Na nek način tragedija *Nihče*, posebej njen konec, nakazuje Horváthova pozna dela.

Werner Wintersteiner v svojem prispevku o poetiki globalnega na primerih pesmi obravnava »globalno imaginarno«, torej literarne podobe in narative, ki nam pomagajo bolje razumeti pojave globalizirane družbe. Pesmi Jure Soyferja, Ingeborg Bachmann in Rose Ausländer kažejo, kako prihaja do izraza nova »zavest o svetu« ali »zavest o Zemlji«.

Konstanze Fliedl ugotavlja, da je Ingeborg Bachmann v pesmi *Abschied von England*, ki je bila prvič objavljena leta 1952 v *Stimmen der Zeit*, skicirala poetično podobo dežele, ki je biografsko utemeljena v spominih na potovanje v Anglijo leta 1950 in na prijateljstvo z Jackom Hameshem, kontrastira pa jo podoba domovine kot potopljene »dežele moje duše«. Na subtilen način v to razmerje vplete izkušnje emigracije in vojne. Pet angleških prevodov pesem transponira v »dialog« tudi v lingvističnem smislu. Variacije razkrivajo polisemantičnost besedila. Čeprav za homonime – kot je npr. »Ausweisung« – ki je reprezentativen za njeno protislovno poetiko, v prevodu ni ustreznih, pričajo prevodi o prav tisti potrebi po sporazumevanju, h kateri teži njena utopija »drugega« jezika.

Clemens Ruthner se je ukvarjal z vampirskim branjem. Pesem *Heimweg* (1955/56), Ingeborg Bachmann je ena redkih pesmi o vampirjih v nemškem jeziku. Prispevek raziskuje, kako je avtorica v tej skrivnostni pesmi naprej razvila tradicijo motiva nemrtvega krvosesa v kombinaciji s postromantično simboliko narave ter podaja kritični pregled dosedanjih in lastnih interpretacij. Vampirja pri Bachmannovi lahko beremo po eni strani »tradicionalno« kot kodiranje spolnega nasilja, po drugi strani pa kot alegorijo (ženske) pisave, ki jo kasneje prevzamejo avstrijske avtorice, ne nazadnje pa tudi kot šifro za izbrisano zgodovino.

Slavija Kabić obravnava topografijo okrutnosti v romanu *Večje upanje* (prev. A. Maček) Ilse Aichinger. Ta avtobiografski roman iz leta 1948 je eno prvih literarnih del v nemškem jeziku po letu 1945, ki tematizira holokavst. Na primeru usod judovskih otrok v času nacionalsocializma roman prikazuje kraje okrutnosti, torej kraje, na katerih so bili otroci izpostavljeni državnemu terorju, zasledovanju in uničenju. Nacionalsocialistična država je svojo uničevalno politiko do Judov dokazovala tako, da so vsi javni, uradni ali zasebni

prostori (npr. mestni park, pokopališče, cerkev, konzulat, mestna hiša, most, slaščičarna, stanovanje, klet, podstrešje) postali kraji grozot za preganjane.

Milka Car s kulturno semantičnih in topografskih vidikov obravnava romana *Beton* (1982) in *Izbris. Razpad* (1986; prev. D. Flis) Thomasa Bernharda. Osrednje vprašanje pri tem je, kako se motivi Sredozemlja ujemajo z Bernhardovo poetiko. Temeljna teza prispevka je, da sredozemskih prostorov v njegovih delih ne gre pojmovati kot referencialne točke, torej kot geografsko in kulturno opredeljene kraje, temveč kot notranje projekcije pripovedovalca. Posreduje predvsem kulturološki uvid v načelno nestabilnost prostora oziroma v dejstvo, da je prostor kulturno, torej diskurzivno, vzpostavljen.

Primus-Heinz Kucher obravnava delo Petra Handkeja *Die morawische Nacht* (2007). Handkejev večplastni potopis o evropskih periferijah je zgodba o slovesu in njegovo (doslej) zadnje besedilo o bivši Jugoslaviji. V njem se še enkrat, tokrat širše, a tudi z ironičnim tonom, loteva sanj in travm tega geopolitičnega prostora. Temeljiteje kot v drugih tematsko sorodnih besedilih Handke tukaj stavi na potencialne domišljije in ironične potujitve, na presenetljive preplete med resničnostjo in fikcijo, na ganljive in groteskne notranje in zunanje svetove, na obstrance in pustinje ter mimogrede tudi tvegano in včasih samosvoje obračuna s svojo pisateljsko biografijo in z instanco avtorja.

Johann Georg Lughofer se posveča tematiziranju reke Neve v sodobni avstrijski književnosti. Voda ima že od antike v književnosti prav posebno vlogo, s čimer se je temeljito ukvarjala tudi Neva Šlibar. V ruski kulturi in književnosti so reke najpomembnejše vodovje; njihova poetika se povezuje z rusko dušo in družbo. Zato ne preseneča, da igra marsikatera ruska reka pomembno vlogo tudi v avstrijski književnosti. To velja še posebej za reko Nevo. Na petih primerih – *Liebe in St. Petersburg* Heinza G. Konsalika, *Die Proletenpassion* Heinza R. Ungerja, *Vmesne postaje* (prev. Š. Vevar) Vladimirja Vertliba, *Spalkopf* Julye Rabinowich in *Die Globalisten* Peter Roseia – avtor prikazuje odsev te reke v delih.

Hermann Korte obravnava en aspekt mnogoplastne lirike pesnika nekdanje NDR Wulfa Kirstena: njegove portretne pesmi, ki so tesno povezane z njegovimi pesmimi o naravi in o krajini in ki nasproti uradnemu pojmovanju zgodovine NDR postavljajo individualno kritično kontrafakturo. Pesmi sodijo k najbolj samosvojim besedilom, ki so nastala v nekdanji NDR.

Ilse Nagelschmidt izhaja iz teze, da je pisanje o nemški književnosti po letu 1989 skoraj nerešljiva naloga, ker so politični pogoji, estetsko-poe-tološki koncepti pa tudi generacije preveč različni, tudi če izpustimo pisa-telje in pisateljice, ki se gibljejo po robu. Kljub temu se je Ilse Nagelschmidt lotila te naloge in sicer tako, da je v treh glavnih poglavjih poskusila orisati bistvene značilnosti in vidike te književnosti ter se pri tem ves čas osredo-točala na razvoj vzhodnonemške književnosti.

Marijan Bobinac se v svojem prispevku o knjigi spominov *Tumult* (2014) ukvarja z avtobiografskimi zapisi Hansa Magnusa Enzensbergerja (1929), avtorja, ki je bil vedno skeptičen do besedilne vrste »avtobiografija« in se je zato take vrste izjavam praviloma izogibal. S svojo knjigo spomi-nov z naslovom *Tumult* (2014) se je prvič lotil avtobiografije, pri čemer je prevratne dogodke iz 1960ih let na političnem, socialnem in estetskem področju, katerih del je bil (pogosto nehote), povezal s hrupom v privatnem življenju, predvsem z ljubezensko afero z mlado Rusinjo.

Špela Virant obravnava gledališka besedila Theresie Walser s posebnim poudarkom na ženskih likih, ki s svojo kompleksnostjo in ambivalentnostjo po eni strani igralkam nudijo dobre možnosti za umetniško poustvarjanje in s tem za uveljavitev v gledališkem svetu, po drugi pa implicitno kritizira-jo »elitni feminizem«, ki zakriva krivice hierarhičnih družbenih struktur, ki jih sicer ne moremo več označevati kot patriarhalne, ki pa še vedno zapo-stavljajo velik delež (predvsem ženskega) prebivalstva.

Andrea Leskovec se je lotila obravnave migracije, naracije in identite-te v romanu Sashe M. Salzmann *Außer sich*. Z migracijo povezana izkustva so tujost, hibridnost in transgresija, ki jih subjekt poskuša obvladati s tem, da poskuša vzpostavljati koherenco – tudi s pripovedovanjem. V romanu *Außer sich*, ki pripoveduje o posledicah migracije, poskuša pripovedovalec vzpostavljati identiteto skozi pripovedovanje, kar se pa izkazuje kot ne-uspešno. Roman namreč pripoveduje o disrupciji identitete, pri čemer av-torica identiteto razume kot funkcijo možganov. V prispevku je avtorica pokazala, da izkušnja drugačnosti privede do motenj teh funkcij in s tem do disfunkcionalnega jaza.

Vesna Kondrič Horvat se sprašuje, ali gre v romanu *Der Ozean steigt* pisateljice Hedi Wyss, za prostislovje narava versus kultura? Diskurzivni od-nos med književnostjo in naravo nakazuje na »dvojno naravo« sledenje kot

»materialni fenomen in estetsko nabito kategorijo« in se neredko izkaže kot očitna ekokritika, ki ima zadnja leta čedalje pomembnejšo vlogo tudi v literarnih delih. Švicarska pisateljica Hedi Wyss v svojem romanu *Der Ozean steigt* (1987) tematizira nasilno uničenje naravnih življenjskih pogojev. Prikazuje, kako uničujoče je razmišljanje v opozicijah narava proti kulturi. Pri tem si predstavlja strašljive projekcije prihodnosti in dokaže, da nasilje, tudi stuktorno nasilje, nad naravo povzroča še več nasilja. Na foliji ekokritike je prikazano, kako je avtorici uspelo s pomočjo narativnih sredstev že zelo zgodaj prepoznati in analizirati odnose in mehanizme moči in tako sprožiti nova vprašanja.

Svjetlan Lacko Vidulić poskuša zvrstno tipološko orisati »tribunalno književnost«, ki jo razume kot literarno tematiziranje mednarodnega ukvarjanja z vojnimi zločini. V uvodu avtor skicira značaj in učinek jugoslovanskega tribunala in postavi tezo, da je pri obravnavi pred tem tribunalom vedno prisoten tudi konkurenčni boj med etno-nacionalno in etično-humanitarno razlago, ki se izkaže kot agon – tako v mediju »tribunalnega« sodstva kot tudi v mediju literarnega tematiziranja. Sledi analiza tribunalnih zapisov Petra Handkeja in Slavenke Drakulić, ki se kot diskurzivna besedila neposredno ukvarjajo z interpretacijo, Lacko Vidulić pa sprašuje, kakšne so temu ustrezne agonalne strukture. Pomen in učinek tribunalne literature se razvijeta v odprtem krožnem prostoru, v katerem se specifični agon, ki se nanaša na spominsko kulturo regije, pokaže v transarealnih povezavah. Avtor razpravo sklene z ugotovitvijo, da gre za tribunalno književnost kot posebno različico »književnosti brez stalnega bivališča«.

Prihodnost

Arno Rußegger se na ozadju mednarodno zelo kontroverznih diskusij o migracijah loteva vprašanja, kakšno vlogo igra pri tem, če sploh, avstrijska otroška in mladinska književnost. Na podlagi več primerov zadnjih let ugotavlja, da se je avstrijska otroška in mladinska književnost že zdavnaj osvobodila prevlade pedagogike in jo v prvi vrsti presojuje po estetskih kriterijih – podobno kot to velja za književnost za odrasle. Pokaže pa se zelo intenzivna izmenjava mnenj med različnimi generacijami. Pri tem se

mladino jemlje kot enkovrednega partnerja in se ji starosti primerno poskuša pojasniti stanje sveta. Vidiki in problemi migracij so pri tem le eden izmed primerov aktualnih tem v otroški in mladinski književnosti.

Irena Samide poudarja pomen vključevanja književnih besedil v pouk tujih jezikov, pri čemer je, z ozirom na vedno dominantnejše sovrážne vzorce mišljenja, glavni poudarek na smiselnosti in potrebi po obravnavi t. i. medkulturne književnosti. Prav besedila, nastala v širokem krogu avtorjev in avtoric, ki jih uvrščamo v to polje, so namreč, tako teza, posebej primerna za uporabo v šolskem prostoru. Multikulturalnost in večjezičnost predstavljata danes dejanski položaj v kulturi in družbi, zato je izjemnega pomena, da mlade senzibiliziramo za občutljivo tematiko drugosti, drugačnosti in tujosti. Na podlagi dveh konkretnih literarnih besedil – otroške zgodbe Rafika Schamija *Kako se je pogumni očka nehal bati tujcev* in pesmi *Dva svetova* Nevfela Cumarta članek pokaže, kako lahko prav književna besedila pripomorejo k bolj odprti, bolj strpni in bolj etični družbi.

Lilijana Burcar ugotavlja, da sta pojav adolescence in vznik mladinskega romana v angloameriškem prostoru prevladujoči formi 20. stoletja. Vznik adolescence v angloameriškem prostoru se odraža v vzpostavitvi narativne formule in s tem tipa mladinskega romana, ki v zadnjih treh desetletjih obvladuje mladinsko književnost v širšem evropskem in globalnem prostoru, kar je posledica zahodnoevropskega kulturnega hegemonizma. Prispevek vpeljuje socio-literarni pristop do obravnave mladinske književnosti, predstavljajoč in utemeljujoč tezo, da je vznik mladinskega romana s poudarkom na viharstvu podaljšek romantične ideologije, saj je povezan z ohranjanjem mita o nedolžnosti otroštva in prestavljanjem zavesti in izkustvenosti v polje mladostništva. To pa je povezano tudi z vzpostavljanjem patriarhalne heteronormativne matrice in njej lastnega vzorca predpisanih binarnih seksualnih identitet.

Saša Jazbec se je ukvarjala z učenjem in poučevanjem tujega jezika nemščine z vidika makro metod in vloge literarnih besedil. V prispevku so obravnavane metode pouka tujega jezika. Zanimalo jo je, kakšen je bil fokus pri diahronem pregledu metod, za katere lahko trdimo, da so si sledile kontinuirano, in kakšen je fokus pri sinhronem pregledu metod, kjer je kontinuiteta prešla v eklekticizem. Posebej pa se osredotoča na to, kakšno

vlogo so pri učenju tujih jezikov imela literarna besedila, ali so bila vključena v proces in kako intenzivno. Pregled metod je ponazorjen z ilustrativnimi primeri iz učbenikov, ki so bili v času določene metode aktualni in so tako kot danes predstavljali pomembno vodilo pouka tujega jezika nemščine.